

Makra Júlia

Vermerán doktor orvosi műszavai Hamvas Béla *Karneváljában*. Kísérlet egy kórisme értelmezésére

Balázs Géza a *Magyar Orvosi Nyelv* 2019. évi 2. számában Bősze Péter kérdésére, hogy használjunk-e idegen orvosi szakkifejezéseket, vagy alkossunk inkább magyar nevezettárat, személyes élménnyel válaszolt:

„Hadd mutassam be egy leletemet, nagyon sok mindenről árulkodik: »Plaqueképződés, significans szűkületet okozó elváltozás nem látható. ... Az a. vertebralisokban anterograd az áramlás – a bal oldali a domináns ág. Az a. subclaviák görbéje trifázisos...« Azt mondta a beutalót író orvos barátom, hogy ez nagyon jót jelent. De amíg átvittem a leletet, egy kicsit izgultam; jó, hogy nem kaptam infarktust” (2a).

Hasonló tapasztalata, tudjuk, mindenkinek van, aki egyszer is kapott már a kezébe orvosi leletet, hiszen mi másból erednének azok a jóhiszeműen kitekert, fontoskodó/pontoskodó, gyakran mulatságosra sikeredő „szakkifejezések”, amelyeket Balázs Géza finom humorral ekként mutat be:

„...itt az infarktus, ezt minden magyar ember ismeri. Van, aki ki is tudja mondani, sőt akad, aki le is tudja írni. Például úgy, hogy infarktus. A kérdést kiterjesztve, mindenki ismer tévesen mondott, félreértelmezett, esetleg népetimológias módon megalkotott betegség- és gyógyszerneveket. Csak példaként: szívrehuma, jobb vállon ciszterna, megkaterizáltak, intratraktus, infravénás. E jelenségnek több oka is van, de az egyik éppen az, amiről itt most szó van: a »titkos«, nem értett orvosi nyelv népi lecsapódása” (2b).

Az említett „titkos”, nem értett orvosi nyelv azonban nemcsak félreértelmezett vagy (el)hallás után magyarosított betegség- és gyógyszernevek megalkotására adott alapot, hanem a XX. század egyik legnagyobb gondolkodójának, Hamvas Bélának (1897–1968) is gazdag kincsesbányául szolgált nagy ívű regényfolyama, a *Karnevál* megalkotásakor.

Jelen írásomnak a hivatottság hiánya okán sem lehet célja Hamvas szóhasználatának nyelvészeti vagy tudománynyelvi szempontok szerinti elemzése. Csupán egy meglepő párhuzamra kívánok rámutatni, a továbbiakra pedig a kíváncsiság sarkallt. A *Karnevál* első kötetének egyik mellékszereplője,

Vermerán doktor kórmeállapításai ugyanis a Balázs Géza által idézettre a megtévesztésig hasonlítanak:

„Apex culuridis, mondta Vermerán doktor. Az első percben bulamummificának néztem, de semmiképpen sem az. A blandolaria ebben az esetben differvescens. A kórokozó az idegsavó szennylerakódásában képződő corpus priapeus. Sajnos menthetetlen” (5a).

Amint látható, az orvosgyetemet nem végzett és latinul sem tudó halandó számára mindkét kórisme nagyjából egyformán érthető, vagyis érthetetlen. Természetesen Hamvas – talán sejtve, hogy az átlagember nem feltétlenül veszi észre azonnal a görög–latin alapokra épült orvosi szaknyelv és az általa alkotott műnyelv közötti különbséget, hogy ez utóbbi az orvostudomány szemszögéből nézve csupa zagyaság, éppen a furcsa párhuzamos valóságok egyikében élő Vermerán doktorhoz illő – siet is igazolni az olvasót:

„Vermerán doktor azt a hibát követi el, hogy önhatalmúlag olyan megjelöléseket használ, amelyeket rajta kívül senki sem ért.

A jelenlegi orvostudomány terápiai eredményei (...) nem kielégítőek. Lehet, hogy az egész tudomány alapja rossz. Ez azonban senkit sem jogosít fel arra, hogy saját szakállára új és érthetetlen elméleteket és szakkifejezéseket gyártson. Vermerán doktor az idegsavó szennylerakódásáról beszélt, és ebben valami corpus priapeusról, amiről senki se tudja, hogy micsoda. Az ilyesmit megállapítani nagyon nehéz. Néha igazán azt hiszem, hogy Vermerán doktor egyszerűen tud latinul, de szavait szótárban senki se találja meg. Blandolaria és bulamumifica és hasonló kifejezések, ha érthetetlenek is, valóban érdekesek –

A corpus priapeus, mondta Vermerán doktor, a szervezet vizenyőinek szennylerakódásában képződő mikroszkopikus rák, amely phryxosist okoz, és az amellánakat pusztítja. Márpedig az amellánák –

Mit nevez ön amellánáknak? kérdezte Toporján.

A szervezet tuffolid elváltozásának előidézőit. Bizonyos fokon a tuffolid elváltozások –

Így nehezen értjük meg egymást, azt kérdeztem, hogy mi az amellána, és ön a tuffolid elváltozásra hivatkozik. Bár a szaklapokat figyelemmel kísérem, de ezzel a jelenséggel –

A phryxosis, mint normál vizenyőelváltozás –

Meg kell vallanom, ezzel a kifejezéssel sem találkoztam –

Ha a blandolariák differvescenciáját¹ csak egyszer is figyelemmel kísérte –

Toporján az órájára nézett és búcsúzott.

Az ember sokat tanul öntől, Vermerán doktor –

Barnabás Maximus: Csak az a kár, hogy ez a tudomány oly sok ember életébe kerül” (5b).

Ugyanakkor Vermerán doktor (sőt orvosszakértő!) különös fogalmai között bizonyos képzettársítással mégiscsak fedezhetünk fel kapcsolatot. A teljesség igénye nélkül: a kórokozó **priapeus** a verstanból ismert ógörög priaposzi sor neve, amelyet a hasonló nevű görög termékenységitenről neveztek el. Ezzel a sorfajjal komédiákban és szatírákban találkozhatunk, de Szapphónál, Anakreónnál és Catullusnál is előfordul (6). A **phryxosis** elnevezésű vizenyőelváltozásról, amelyet okoz, a kis-ázsiai Phryx folyó mentén elterülő ókori Phrügia lakói, a frígek juthatnak eszünkbe (1, 4), vagy akár a fríg zenei hangsor. De ha úgy tetszik, előkacsinthat belőle Marsziusz, a nevezetes fríg szatír (latinosan Satyrus Phryx) is (4), aki zenei versenyre kelt Apollónnal, a művészetek istenével, ám szerencsétlenségére veszített, ezért Apollón elevenen megnyúzta. Ez a bőrnélküliség pedig csakugyan súlyos bántalom, amire a **phryxosis** szó **-osis** végződése utal. A **phryxosis** további tartalmaként felmerülhet még a csúcsos fríg sapka, amely az ókortól kezdve hagyományosan a felszabadulás jelképe, a sapka jellegzetes alakja pedig visszautalhat Vermerán doktor eredeti megállapítására, miszerint a kór neve **apex culuridis**, amelyben a latin **apex** szó magas fövet, süveget, kalapot jelent (4).

Visszatérve a **phryxosis**ra: a *Karnevál* ismerői tudják, hogy akinek a kórelemzéséről itt szó van, az a bizonyos vörös hajú levéltári segédfogalmazó meglehetősen összezavarodva és elbizonytalanodva került Vermerán doktor látókörébe, miután felismerte, hogy mindaz, amit magunkból a világnak mutatunk, és amivel magunkat tévesen azonosítjuk (tudniillik a bőrünk, amit nem szeretünk vásárra vinni, és akár jól, akár rosszul érezzük benne magunkat, mégsem tudunk kibújni belőle), csupán álca², ezért elindult, hogy valódi önmagát megkeresse. Ily módon a bőr elvesztéséből eredő bántalom, amelyet Vermerán a **phryxosis** műszóval fejez ki, minden szokatlansága ellenére meglepően és meglehetősen pontos és tömör leírása a hősünket jellemző lelkiállapotnak, vagy ha úgy tetszik, kórnak.

A történetben ezenkívül még számos vermeráni kórkép és kórleírás olvasható – amelyek értelmezése természetesen nem a *Magyar Orvosi Nyelv* lapjaira való –, egyebek között **hidropathosis**, **carpadentiocitis scotompressivitate**, **monolithikus gaioid elmezavar**, **hypertrazma** vagy **hyrophlogistikon**. Ezek, valamint a regényben található többi műszó alapján ki-kí döntse el maga, hogy Vermerán doktor meg nem értett lángelme-e, vagy közönséges sarlatán. Mindenesetre, hogy teljes legyen a kép, ide kívánczok doktorunk történetének a vége is:

„Vermerán doktor, a kórház főorvosa a legutóbbi hónapokban egyre súlyosbodó betegséggel küzdött, és gyakran azt mondta, legfeljebb még egy fél éve van, gyógyíthatatlan. (5c)

[...]

[Ön]maga a paraspermatooid állapot egyes tüneteit már hónapok óta tapasztalta, és megkísérelte, hogy ezt a kezdődő coitoleszcens állapotot a rendszeres Borodonoszov-féle kúrával kiküszöbölje. Borodonoszov tulajdonképpen a hylex rhodopiensisnek, az úgynevezett rhodopei betegségnek világhírű specialistája volt, s e baj gyógyítása terén kimagasló eredményeket ért el. Módszere az volt, hogy a beteget szorosan két deszka közé kötözte, a levegőbe lógatta, vízzel locsolta, és a végbélben át sóltalan korpás savóval vagy árpakávéval táplálta. A betegek nagy része, hogy e kúrától megszabaduljon, inkább meggyógyult, vagy ha nem is, a szanatóriumból mindenesetre eltávozott. Vermerán doktor a gyógyeljárást két hónapon keresztül folytatta, és határozott javulást tapasztalt, de időközben, sajnos, észrevette, hogy diagnózisa téves volt. Ebben az időben ő már önmagát ragaszkór ellen kezelte. A ragaszkór csipásodással kezdődik, reggelként a szem sarkában rizs, majd borsó nagyságú csipaképződés figyelhető meg. Később vizeleti és székelési zavarok lépnek fel, aranyér, köhögés, fejfájás, az emlékezet kihagyása és álmatlanság. A betegség ebben a stádiumában már gyógyíthatatlan. A bubor (lebenysorvadás, lastica turcica) gyorsan kifejlődik, és a fluxilitás beáll. Amióta Vermerán ezt a betegséget önmagán megállapította, kénytelen volt önmagáról lemondani, és, mint sok embernek elmesélte, már csak azért él, hogy a betegséget önmagán megfigyelje, és ezzel a tudománynak szolgálatot tegyen. Állását egyelőre még nem hagyta el, sőt igen szorgalmasan dolgozott, étvágya is volt, jól aludt, és a betegségnek külső jele nem volt, de persze mindez csak látszat, semmi egyéb – (5d)

[...]

Vermerán a betegségébe nem halt bele, most is él, körgallért visel, a kórház igazgatója, és az orvostudományban végképp csalódott. Nem, kérem, szólt, én oly sok szép orvosi kifejezést ismerek, hogy ön. De kérem, én bevallom. Azt mondom önnek, hogy garmelán panatelljei dagadtak? Ön erre nyilván megijedne, de biztosítom, semmi oka se lenne, mert nekem összes panatelljeim, még rambóliám is ötven éve dagadtak, és makkegészséges vagyok. Hívjon más orvost” (5f).

1 Látható, hogy a vermeráni fogalmak írásmódja változó: *bulamummifica/bulamumifica, differvescens/differvescencia*. Hamvas Béla írásai az író életében nem jelenhettek meg, az akkori rendszer a műveit tiltólistára tette, kéziratait csak az író halála után kezdték el – felesége, Kemény Katalin irányításával – feldolgozni, majd jóval később, 1983-tól kiadni. Dúl Antal, a Hamvas-életmű későbbi gondozója „a város minden zugában fellelhető, gépelési hibákkal teli szamizdatok” összegyűjtéséről tesz említést (3), ennek alapján valószínűsíthető, hogy a szóváltozatok csupán elírások. Ezt a feltevést erősíti meg a művet megjelentető Medio Kiadó közleménye is: „Az eredeti gépiratban sok az elütés, írásmódja a névalakok, helynevek, ragok kapcsolása esetében olykor eltérő. Ezeket a sajátos különbségeket, amennyiben azokat a kézirat anyag is megerősítette, a szerzői szándéknak megfelelően igyekeztünk megőrizni és közölni” (<https://hamvasbela.hu/Utoszo-a-Karneval-uj-kiadasahoz>).

2 A műben az álcák levedlése kulcsfontosságú, a megszabadulás művelete. Hamvas a lelket nevezi „a Tízezerbőrű Tűz gyermekének” (5e).

IRODALOM

1. Bárczi Géza, Országh László (szerk.) *A magyar nyelv értelmező szótára* Budapest, Akadémiai Kiadó 1959–1962. (<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/frig-2C773/>, hozzáférés: 2020. február 17.)
2. Bősze Péter *Szükséges-e a magyar nyelvű magyar tudomány?* MONy 2019;2:105(a), 106(b).
3. Dúl Antal *Tények és értelmezések* Kortárs 2003;2. (<https://epa.oszk.hu/00300/00381/00066/dul.htm>, letöltés: 2020. február 17.)
4. Finály Henrik *A latin nyelv szótára* Budapest, Franklin Társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda 1884. (<https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi?function=index>, hozzáférés: 2020. február 17.)
5. Hamvas Béla *Karnevál I. kötet* Szentendre, Medio Kiadó 2014:50(a), 50–1(b), 237(c), 238–9(d), 390–1(e), 446(f).
6. Szepes Erika, Szerdahelyi István *Verstan* Budapest, Gondolat 1981:317.

ELEMNEVEK MAGYARUL

A kémiai elemek hivatalosan használandó angol nevét az International Union of Pure and Applied Chemistry szervezet fogadja el.

A Magyar Tudományos Akadémia 7., Kémiai Tudományok Osztálya, 11., Fizikai Tudományok Osztálya, illetve Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága a 104–118-as rendszámú elemek magyar nevére a magyar hangtani szabályok és a korábbi elnevezési gyakorlat figyelembevételével az alább javaslatot fogadta el, és ezek használatát ajánlja magyar szövegekben.

Rendszám	Jel	Magyar név
104	Rf	<i>raderfordium</i>
105	Db	<i>dubnium</i>
106	Sg	<i>sziborgium</i>
107	Bh	<i>bohrium</i>
108	Hs	<i>hasszium</i>
109	Mt	<i>meitnérium</i>
110	Ds	<i>darmstadtium</i>
111	Rg	<i>röntgénium</i>
112	Cn	<i>kopernícium</i>
113	Nh	<i>nihónium</i>
114	Fl	<i>fleróvium</i>
115	Mc	<i>moszkóvium</i>
116	Lv	<i>livermórium</i>
117	Ts	<i>tenesszium</i>
118	Og	<i>oganeszon</i>